

Ks. Michał Kieling¹

Geneza herezji i postawa wobec heretyków na podstawie *Konstytucji apostoelskich*

1. Wprowadzenie

Tematyka herezji w okresie starożytności chrześcijańskiej budzi wciąż duże zainteresowanie i jest przedmiotem wielu badań oraz publikacji naukowych². Już w pierwszych wiekach Kościoła autorzy chrześcijańscy poświęcali wiele uwagi tej problematyce. Pierwszym zachowanym greckim katalogiem herezji jest *Panarion* Epifaniusza z Salaminy (+403)³, w którym autor

¹ Ks. dr hab. Michał Kieling, prof. UAM, profesor nadzwyczajny w Zakładzie Teologii Patrystycznej i Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, e-mail: kieling@wp.pl, ORCID: 0000-0003-2635-7246.

² Na temat herezji w Kościele antycznym, zob. B. Czyżewski, *Herezje wczesnochrześcijańskie – zagadnienia wprowadzające*, VoxP 68 (2017) 7-20; M. Fiedrowicz, *Teologia Ojców Kościoła. Podstawy wczesnochrześcijańskiej refleksji nad wiarą*, tł. W. Szymona, Kraków 2009, 381-453; W. Myszor, *Herezja w okresie patrystycznym*, EK VI, 752-754; W. Myszor, *Herezje*, w: *Katolicyzm A-Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1982, 131-134; M. Kieling, *Wiara katolicka i stosunek do heretyków na podstawie XV księgi Kodeksu Teodozjusza w latach 325-395*, w: *Opuscula dedicata. Spiritus sanctus et ecclesia. Opuscula Bogdano Częsz septuagenario dedicata*, Poznań 2015, 21-31; H. Pietras, *Herezje*, Kraków 2019; N. Widok, *Ortodoksja, herezja, schizma – wyjaśnienie pojęć*, w: *Ortodoksja, herezja, schizma w Kościele starożytnym*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki – P. Szczur – M. Szram – M. Wysocki – M. Ziółkowska, Lublin 2012, 15-34; M. Stachura, *Heretycy, schizmatycy i manichejczycy wobec Cesarstwa Rzymskiego (lata 324-428, wschodnia część Imperium)*, Kraków 2000. Na szczególną uwagę zasługuje również tom 68 (2017) *Vox Patrum* zatytułowany *Ojcowie Kościoła w polemice z herezjami*.

³ Epifaniusz, *Panarion*, 1-33, red. K. Holl, GCS 25, Leipzig 1915, 162-464, tł. M. Gilski: Epifaniusz z Salaminy, *Panarion. Herezje 1-33. Tekst grecki i polski*, Kraków 2015, 34-64.

opisuje 80 herezji. Pierwszym traktatem łacińskim natomiast, wzorującym się na dziele Epifaniasza, jest *Diversarum hereseon liber*⁴ Filastriusza z Brescii (+397), w którym autor opisuje 156 herezji (28 herezji żydowskich i 128 chrześcijańskich), prezentując własne stanowisko na temat genezy tego zjawiska⁵. Kolejnymi dziełami poświęconymi zagadnieniu herezji były pismo *De haeresibus*⁶ św. Augustyna (+430) oraz dzieło *O herezjach*⁷ Teodoret z Cyru (+460), w którym autor opisuje 56 herezji. Tematykę herezji podejmuje także Wincenty z Lerynu (+450) w dziele zatytułowanym *Pamiętniki*, w którym przedstawia sposoby postępowania prowadzące do powstania herezji⁸. Warto w tym kontekście wskazać na pisma kolejnych dwóch autorów podejmujących zagadnienie herezji, których działalność przypadła na okres późnego antyku chrześcijańskiego. Pierwszym jest Jan Damasceński (+749) i jego dzieło zatytułowane *O herezjach*⁹, drugim – Izydora w Sewilli (+636) i jego pismo *Księga o herezjach*¹⁰.

Źródłem podstawowym niniejszego opracowania jest tekst oryginału *Konstytucji apostoelskich*, który został przetłumaczony przez S. Kalinkowskiego w opracowaniu A. Barona oraz H. Pietrasa¹¹. Przekład ten stanowi narzędzie pomocnicze w badaniach nad naszym zagadnieniem. Dzieło to składa się z ośmiu ksiąg i posiada przede wszystkim charakter prawno-liturgiczny. Zawiera ono wiele wskazówek dla chrześcijan

⁴ Por. Filastrius Brixienis, *Diversarum hereseon liber*, PL 12, 1111-1301, *Diuersarum hereseon liber*, red. F. Heylen – G. Banterle, *Scriptores circa Ambrosium 2*, Milano – Roma 1991.

⁵ M. Szram, *Geneza herezji wczesnochrześcijańskich w ujęciu Filastriusza z Brescii*, *VoxP 36* (2016) t. 65, 631-651.

⁶ Zob. Augustinus, *De haeresibus*, PL 42, 21-50, red. R. Vander Plaetse – C. Beukers, *CCL 46*, Turnholti 1969, 266-345.

⁷ Theodoretus Cyrensis, *Haeticarum fabularum compendium*, PG 83, 335-556, Teodoret z Cyru, *O herezjach*, tł. P.M. Szewczyk, *ŻMT*, Kraków 2016.

⁸ Vincentius Lerinensis, *Commonitorium XXI*, PL 50, 566, Wincenty z Lerynu, *Pamiętniki*, tł. J. Stahr, *POK 8*, Poznań 1928.

⁹ Joannes Damascenus, *De haeresibus*, red. B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, t. 5, Berlin 1980, tł. A. Zhyrkova: Jan Damasceński, *O herezjach*, w: Jan Damasceński, *Dialektyka albo rozdziały filozoficzne. O herezjach*, *ŻMT 59*, Kraków 2011, 105-139.

¹⁰ Isidorus Hispalensis, *De haeresibus liber*, red. A.C. Vega, *PLS 4*, Paris 1970, 1815-1820, tł. M. Cholewa: Świętego Izydora, biskupa Sewilli, *Księga o herezjach*, *WST 6* (1993) 59-81.

¹¹ *Constitutiones Apostolorum*, tł. S. Kalinkowski, oprac. A. Baron – H. Pietras: *Konstytucje apostoelskie* *ŻMT 42* – Synodes et Collectiones Legum 2, Kraków 2007 (tekst grecki według: *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, t. 1, red. F.X. Funka, Paderbornae 1905, 1-595).

o charakterze doktrynalnym i praktycznym, skierowanych do duchownych i świeckich¹². *Konstytucje apostołskie* stanowią kompilację wcześniejszych tekstów, jak: *Didaskalia, Didache, Traditio apostolica*¹³.

Dzieło to powstało w Antiochii ok. 380 roku¹⁴. Miasto to wówczas posiadało charakter wielokulturowy i przeżywało wielki rozwój, będąc silnym ośrodkiem kultury hellenistycznej i jedną z metropolii starożytnego świata. Chrześcijaństwo pojawiło się w Antiochii wcześniej. Według tradycji biskupstwo w Antiochii założył Piotr Apostoł. Odwiedził je Paweł i Barnaba (Dz 11,22.25-26). To w Antiochii wyznawcy Chrystusa po raz pierwszy zostali nazwani chrześcijanami (Dz 11,26). W mieście znajdowała się szkoła egzegetyczna zapoczątkowana przez Lucjana z Antiochii (+312)¹⁵. Do jej najwybitniejszych przedstawicieli należeli Euzebiusz z Nikomedii (+341), Cyryl Jerozolimski (+386), Diodor z Tarsu (+390), Jan Chryzostom (+407) i wspomniany już powyżej Teodoret z Cyru¹⁶. W czasie, kiedy powstawały *Konstytucje apostołskie*, miasto przeżywało niezwykły rozwój: zamieszkiwało w nim 100 tys. chrześcijan, 60 tys. Żydów, wielu judeochrześcijan i pogan¹⁷. Przedmiotem naszej analizy będzie szczególnie VI księga *Konstytucji apostołskich* zatytułowana *O schizmach i herezjach*¹⁸. Celem

¹² Zob. B. Zgraja, *Ideal chrześcijanina w świetle Konstytucji Apostołskich*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2015) 192-193.

¹³ B. Steimer, *Apostolische Konstitutionen*, w: *Lexicon der antiken christlichen Literatur*, red. S. Döpp – W. Geerlings, Freiburg – Basel – Wien 1998, 46-47.

¹⁴ Na temat *Konstytucji apostołskich*: A. Baron, *Modele biskupa propagowane w Antiochii w czasach Jana Chryzostoma. Refleksja nad drugą księgą Konstytucji apostołskich na tle kanonów synodu antiocheńskiego 341 roku*, w: *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opolska Biblioteka Teologiczna 105, Opole 2008, 13-15; *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, oprac. M. Starowieyski – W. Stawiszynski, Poznań 2019, 620; J. Żelazny, *Biskup ojcem. Zarys eklezjologii syryjskiej na podstawie Konstytucji apostołskich*, Kraków 2006; J. Żelazny, *Kościół domem a biskup ojcem w świetle Konstytucji apostołskich i innych pism syryjskich od I do V w.*, „Verbum Vitae” 20 (2012) 223-236; J. Naumowicz, *Kalendarz w Konstytucjach apostołskich*, VoxP 27 (2007) t. 50-51, 319-330; B. Czyżewski, *Diakoni i diakonise według Konstytucji apostołskich*, StudGn 23 (2009) 79-94; M. Ławreszczuk, *Nabożeństwa chrześcijańskie w IV w. na podstawie Konstytucji apostołskich*, „Elpis” 25-26 (2012) 133-153.

¹⁵ Zob. M. Kieling, *Obraz życia chrześcijan w środowiskach wielkomiejskich na przełomie I-IV wieku na podstawie wybranych dzieł inspiracją dla duszpasterstwa parafialnego*, w: *Rola i miejsce wspólnoty parafialnej w życiu społecznym*, red. E. Robek, Kalisz 2012, 93-107.

¹⁶ Zob. N. Widok, *Wstęp*, w: *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opolska Biblioteka Teologiczna 105, Opole 2008, 4-10.

¹⁷ Zob. Zgraja, *Ideal chrześcijanina*, s. 193.

¹⁸ Zob. *ConstApost*, ŻMT 42, XIII-XV.

opracowania jest przedstawienie poglądów na temat genezy herezji w judaizmie i chrześcijaństwie oraz nauczania dotyczącego postawy wobec herezyków na podstawie *Konstytucji apostoelskich*.

2. Początek herezji w Starym Testamencie

Poglądy na temat genezy herezji zostały zawarte w VI księdze *Konstytucji apostoelskich*, która nosi tytuł *O schizmach i herezjach*. Już w pierwszych słowach tej księgi znajdujemy ostrzeżenie przed herezjami:

Przed wszystkim, biskupi, wystrzegajcie się strasznych, wstrętnych i bezbożnych herezji, unikajcie ich jak ognia, który spala tych, co się do niego zbliżają. Unikajcie również schizm. Nie godzi się bowiem skłaniać ku bezbożnym herezjom ani ulegając żądzy władzy odłączać się od współwyznawców¹⁹.

Autor *Konstytucji* przedstawia przykłady osób w Starym Testamencie, które zbuntowały się przeciwko Bożym prorokom. Przykładem mogą być Datan i Abiram, którzy powstali przeciwko Mojżeszowi i dlatego pochłonęła ich ziemia. Korach i jego zwolennicy, którzy wystąpili przeciwko Aaronowi, za karę stali się łupem ognia (por. Lb 16,1-35). Miriam, która zganiła Mojżesza (por. Lb 12,1-15), i król Judy Azarjasz, który znieważył godność kapłańską oraz próbował złożyć ofiarę kadzielną (por. 2Krl 15,1-5), ponieśli również zasłużoną karę za swoje haniebne czyny²⁰, ponieważ bunt przeciwko królom i kapłanom nie może pozostać bez surowej kary:

Umiłowani, przyjrzyjmy się hańbie buntowników i wyrokowi, jaki spadł na nich. Jeśli na karę zasługuje ten, kto buntuje się przeciw królowi, choćby był jego synem lub przyjacielem, to tym bardziej zasługuje na ukaranie ten, kto powstaje przeciw kapłanom. O ile bowiem godność kapłańska, której celem jest walka o dusze, przewyższa godność królewską, o tyle też na większą karę zasługuje ten, kto występuje przeciwko władzy królewskiej²¹.

Wynika z tego, że każdy, kto powstaje przeciw kapłanom, zasługuje na ukaranie. Przykładem tego jest postępowanie Absaloma i Abeddadana, którzy chcieli przejąć władzę królewską i zbuntowali się przeciw Dawidowi

¹⁹ ConstApost VI 1, 1, ŻMT 42, 136*.

²⁰ Por. ConstApost 1, 2, ŻMT 42, 136*.

²¹ ConstApost VI 2, 2, ŻMT 42, 136-137*.

(por. 2Sm 18–19; 2Krl 20,1-22) oraz wspomniani powyżej Korach i Datan, którzy chcieli odebrać Mojżeszowi pierwszeństwo²². *Konstytucje* wskazują na wyższość urzędu kapłańskiego nad władzą królewską. Ten, kto sprzeciwia i buntuje się przeciw słudze Bożemu, jakim jest kapłan, ponosi karę od samego Boga. Władza królewska odnosi się do rzeczywistości tego świata, władza kapłańska natomiast odnosi się do rządu nad duszami i posiada większe znaczenie, gdyż od niej zależy posiadanie dóbr wiecznych. Dlatego też heretycy zasługują na karę Bożą:

Jeśli Bóg niezwłocznie wymierzył karę tym, którzy się odłączyli ulegając swym ambicjom, tym bardziej ukarze przywódców bezbożnych herezji. Czyż nie surowiej ukarze bluźniących Jego opatrności, niż bluźniących Jego stworzeniu? Zatem, wy bracia, uczcie się z Pisma i strzeżcie się, byście nie powodowali rozłamów ani pod względem poglądów ani waszej jedności, ponieważ przywódcy niegodziwej nauki ukazywani są ludziom jako przykłady zagłady²³.

Należy zauważyć, że według autora przyczyną herezji jest rozłam dotyczący poglądów. Ponadto autor przestrzega przed herezją zarówno duchownych, jak i świeckich. Nie powinni mieć oni nic wspólnego z tymi, którzy głoszą doktrynę sprzeczną z nauką Bożą. Dlatego też należy oddzielić wiernych od bezbożności heretyków zgodnie z tym, co mówi Pismo Święte: „Odłączcie się od tych ludzi, abyście nie zginęli razem z nimi” (Lb 16,21) oraz „Wyjdźcie spośród nich i odłączcie się od nich, mówi Pan i nie tykajcie się tego, co nieczyste, a Ja was przyjmę” (2Kor 6,17)²⁴. Zatem należy unikać heretyków, ponieważ bluźnią Bogu i dotknięci są chorobą złej woli. Autor *Konstytucji* podkreśla, że to przez bluźnierstwo Bóg opuścił dom Izraela, a źródłem herezji jest zazdrość szatana:

Dlatego diabeł, zazdrosny o święty Kościół, powstał przeciwko wam, wzbudził przeciw wam prześladowania, uciski, nieład, bluźnierstwa, schizmy i herezje; pierwszy lud podporządkował sobie zabiwszy Chrystusa, was zaś, którzy odrzuciliście jego szaleństwo, doświadczają na wszelkie sposoby jak błogosławionego Hioba. Sprzeciwił się bowiem [diabeł] wielkiemu arcykapłanowi, Jozuemu, synowi Josadaka, i nas wielokrotnie próbował osłabić, aby nasza wiara ustała²⁵.

²² Por. *ConstApost* VI 2, 2-6, *ŻMT* 42, 137*.

²³ *ConstApost* VI 4, 1-2, *ŻMT* 42, 139*.

²⁴ Por. *ConstApost* VI 4, 3, *ŻMT* 42, 139*.

²⁵ *ConstApost* VI 5, 5-6, *ŻMT* 42, 140*.

Wskazując na przykłady herezji znajdujące się w Starym Testamencie autor *Konstytucji* przedstawia istniejące u Żydów grupy: saduceusze (nie uznawali zmartwychwstania umarłych), faryzeusze (przypisywali uczynki grzeszników losowi i przeznaczeniu), masboteusze (przeczyli istnieniu opatrności i nie uznawali nieśmiertelności dusz), hemerobaptyści (nie jedli, zanim nie dokonali codziennych ablucji i nie korzystali z łózek, talerzy, kielichów i kubków, stołów, zanim ich nie obmyli), ebionici (twierdzili, że Syn Boży jest zwyczajnym człowiekiem i wywodzili Jego pochodzenie z ludzkiej przyjemności i stosunku Józefa z Maryją), esseńczycy (trzymali się z dala od wszystkich wyżej wymienianych i zachowywali zasady swoich przodków)²⁶.

Autor *Konstytucji apostołskich* nazywa te grupy sektami i nie ma wątpliwości, że za ich powstaniem i działalnością stoi szatan, który wzniecił schizmy i herezje oraz sprawił, że niektórzy bracia oderwali się od prawdziwej wspólnoty. Herezja określona jest więc jako dzieło zazdrosnego diabła oraz bezbożność i bunt skierowany przeciwko prorokom oraz kapłanom, którzy są posłańcami od Boga.

3. Geneza herezji w chrześcijaństwie

Według *Konstytucji apostołskich* początków herezji w chrześcijaństwie należy upatrywać w działaniu szatana i osobie pochodzącego z Samarii Szymona Maga. Według autorów starożytnych był on pierwszym herezjarchą w chrześcijaństwie²⁷. „Nowe herezje powstały w następujący sposób: Diabeł opętał niejakiego Szymona, z zawodu maga pochodzącego z samarytańskiej wioski zwanej Githon, i jego uczynił narzędziem swojego złego zamysłu”²⁸. Autor omawianego dzieła opisuje wydarzenia z *Dziejów Apostołskich*, które miały miejsce podczas misji Filipa, kiedy dokonywał on niezwykłych cudów w Samarii. Rezultatem tej misji było nawrócenie wielu Samarytan, wśród nich Szymona Maga, który przyjął chrzest i towarzyszył Filipowi. Sprzeniewierzył się on jednak, pragnąc uzyskać łaskę Ducha Świętego za pieniądze. Jego postawa została potępiona przez Piotra, który powiedział, że daru Bożego nie można kupić (Dz 8,4-24). Grzech Szymona Maga porównany jest do grzechu Adama: „Jak przez spożycie owocu z drzewa [szatan] pozbawił Adama obiecaną mu nieśmiertelności, tak i nas byłby pozbawił daru Bożego, gdybyśmy za pieniądze udzielili mu

²⁶ *ConstApost* VI 6, 1-8, *ŻMT* 42, 141*.

²⁷ Zob. Szram, *Geneza herezji wczesnochrześcijańskich*, s. 631.

²⁸ *ConstApost* VI 7, 1, *ŻMT*, 142*.

bezcennego daru Ducha²⁹. Dlatego późniejsze herezje są kontynuacją bezbożności Szymona Maga. Autor *Konstytucji apostoelskich* charakteryzuje nauczanie wybranych heretyków w następujący sposób:

Kiedy wyszliśmy do pogan głosić światu słowo życia, diabeł działając poprzez lud wysłał za nami fałszywych apostołów, aby profanowali słowo. Wysłali więc niejakiego Kleobiosa i przyłączyli go do Szymona, obaj zaś byli uczniami nijakiego Dositheosa, którego sławę przerośli i pozbawili go znaczenia. Potem jeszcze inni zaczęli głosić dziwaczne nauki: Cerynt, Marek, Menander, Bazylides i Satornil [inaczej Saturnin]. Jedni z nich wielbią wielu bogów, inni trzech walczących między sobą, nie mających początku i współistniejących odwiecznie, jeszcze inni nieokreślonych i nierozpoznawalnych; jedni odrzucają małżeństwo twierdząc, że nie pochodzi ono od Boga, inni brzydzą się niektórymi pokarmami, inni bezwstydnie uprawiają rozpustę, jak ci, których teraz błędnie nazywają nikolaitami³⁰.

Autor *Konstytucji apostoelskich*, podszywając się pod osobę Piotra Apostoła, przedstawia wydarzenia, które miały miejsce w Rzymie. Opisuje swoje spotkanie z Szymonem w Cezarei Stratonowej, kiedy to byli obecni również były celnik Mateusz, Barnaba, Nicetas, Akwila, bracia Klemensa. Piotr miał trzykrotnie dyskutować z Szymonem na temat Chrystusa i monarchii Boga, pokonując go w dyskusji i zmuszając do wyjazdu do Italii. Przybywszy do Rzymu, Szymon miał nękać Kościół i odwiódł wielu chrześcijan od wiary. U pogan natomiast wzbudził on wielki podziw swoimi magicznymi sztuczkami, które zawdzięczał działaniu demonów. Pewnego razu w samo południe przyszedł do teatru i polecił przyprowadzić również Piotra. Podczas gdy Piotr modlił się w milczeniu, Szymon uniesiony przez demony w powietrze fruwał i wołał, że odejdzie do nieba stamtąd i będzie im udzielał dóbr. Tłumy wielbiły go jak boga, Piotr zaś modlił się, aby go Bóg stracił³¹. W relacji Piotra Apostoła historia ta znalazła następujący finał:

Zwracając się do Szymona utkwilem w nim wzrok i rzekłem: „Ja jestem człowiekiem Bożym, prawdziwym apostołem Jezusa Chrystusa i nauczycielem pobożności, a nie błędu, jak ty, Szymonie, nakazuję więc złym mocom podległym odstępcy od pobożności, unoszącym Szymona Maga, niechaj utracą swą siłę, aby spadł z wysoka na pośmiewisko dla tych, których oszukał”. Gdy tylko to powiedziałem, Szymon opuszczony przez moce z wielkim hukiem spadł na ziemię i rozbiwszy w wielkim upadku połamał sobie biodra i nogi.

²⁹ *ConstApost* VI 7, 3, *ŻMT* 42, 142*.

³⁰ *ConstApost* VI 8, 1-2, *ŻMT* 42, 143*.

³¹ Por. *ConstApost* VI 9, 2, *ŻMT* 42, 144*.

Tłum zaś zawołał donośnie: „Jeden Bóg, którego [jako] jedyne głośi prawdziwie Piotr”. I wielu odeszło od niego, a niektórzy, zasługujący, jak on sam na zagładę, pozostali przy jego występnej nauce. W ten sposób zakorzeniła się w Rzymie pierwsza wielce bezbożna herezja szymonianów, diabeł zaś działał przez fałszywych apostołów³².

Historia ta nawiązuje do apokryficznych *Dziejów Piotra*, które relacjonują spotkanie św. Piotra z jego największym antagonistą Szymonem Magiem³³. Celem powyższego opowiadania było potępienie herezji Szymona oraz ukazanie autorytetu Piotra, który to autorytet pochodzi od samego Chrystusa. Ponadto w tej historii Piotr jawi się jako ten, który ma moc nad złym duchem, ponieważ działa on jako prawdziwy apostoł i nauczyciel. Szymon natomiast ponosi zasłużoną karę za czyny swojej bezbożności. Opowiadanie to posiada charakter dydaktyczny i pouczający, ponieważ miało na celu ugruntowanie przekonania, że jedynie Piotr głośi prawdziwą doktrynę i posiada moc Bożą.

Konstytucje apostołskie przekazują informacje na temat doktryn głoszonych przez heretyków:

Przyświecał im wszystkim jeden bezbożny cel: bluźnierstwo przeciwko wszechmogącemu Bogu, głoszenie, że jest On niepoznawalny, że nie jest Ojcem Chrystusa ani Stwórcą świata, lecz jest niewysłowiony, niewypowiedziany, bezimienny, że urodził się sam z siebie, że nie należy korzystać z Prawa i proroków, że nie istnieje opatrność, że nie należy wierzyć w zmartwychwstanie, że nie będzie sądu ani zapłaty, że nie istnieje dusza nieśmiertelna, że nie należy cieszyć się tylko przyjemnością że można przyjmować każdą religię bez różnicy. Jedni bowiem twierdzą, że istnieje wielu bogów, inni, że trzech bez początku, inni, że dwaj niezrodzeni, jeszcze inni, że istnieje nieskończona mnogość eonów. Jedni propagują bezżenność oraz każą powstrzymać się od mięsa i wina, twierdzą, że wstrętne jest małżeństwo, płodzenie dzieci i spożywanie pokarmów; idzie im o to, aby niektórzy pozornie szacowni ludzie [okazując im swe uznanie] sprawili, iżby ich niegodziwy pogląd uznano za godny wiary³⁴.

Według *Konstytucji* wszystkich przedstawicieli heretyków można nazywać narzędziami diabła i synami gniewu. Ponadto heretycy nazywani są

³² *ConstApost* VI, 9, 4-6, *ŻMT* 42, 144*.

³³ Zob. *Acta Petri*, w: *Text, Übersetzung und Kommentar zu den Actus Vercellenses, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, red. M. Döhler, TU 171, Berlin – Boston 2018.

³⁴ *ConstApost* VI, 10, 1- 21, *ŻMT* 42, 145*.

falszywymi Chrystusami, fałszywymi prorokami i apostołami, oszustami i deprawatorami, fałszywymi mesjaszami i fałszywymi prorokami³⁵.

4. Wskazówki postępowania wobec heretyków

Konstytucje apostołskie wzywają do zachowywania nauki katolickiej, przypominając spotkanie apostołów w Jerozolimie, które miało miejsce w celu spisania nauki i umocnienia wiernych³⁶. Jego rezultatem były praktyczne wskazówki odnoszące się do życia chrześcijańskiego oraz doktryna, która została przekazana w następującym wyznaniu wiary:

Istnieje jeden, jedyny, wszechmogący Bóg i poza Nim nie ma innego; jego jedyne należy czcić i wielbić Jezusa Chrystusa, naszego Pana, w Duchu Świętym; należy korzystać ze świętych Pism, z Prawa i proroków, szanować rodziców, unikać wszelkiego zakazanego uczynku, wierzyć w zmartwychwstanie i sąd oraz oczekiwać zapłaty³⁷.

W dalszej części dzieła autor zwraca uwagę na to, że do wszelkich stworzeń Boga należy odnosić się z wdzięcznością, ponieważ są jego dziełem i nie ma w nich nic złego. Dotyczy to powołania do życia małżeńskiego kobiety i mężczyzny, które jest planem Bożym³⁸. Żona jest towarzyszką życia mężczyzny i wraz z mężem są złączeni przez Boga w jedno ciało, dlatego ten, kto dzieli jedno na dwoje, jest „wrogiem stworzenia i nieprzyjacielem Bożej opatrności”³⁹. Podobnie ten, kto bierze za żonę kobietę zepsutą i przekraczającą prawa natury jest nieprawy, ponieważ małżeństwo z nierządnicą jest bezbożne. *Konstytucje apostołskie* podkreślają ponadto, że wierni nie powinni oddawać się obrzezaniu ciała, lecz poprzestać na duchowym obrzezaniu serca⁴⁰.

Wśród wskazówek odnoszących się do życia chrześcijańskiego znajdujemy zalecenie, aby nie przyjmować chrztu „od przeklętych heretyków”, lecz od nienagannych kapłanów, którzy udzielają go w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego⁴¹. Tekst *Konstytucji apostołskich* podkreśla:

³⁵ Por. *ConstApost* VI 13, 1- 3, *ŻMT* 42, 151*.

³⁶ Por. *ConstApost* VI 14, 1, *ŻMT* 42, 151*.

³⁷ *ConstApost* VI 14, 2, *ŻMT* 42, 152*.

³⁸ Por. *ConstApost* VI 14, 3, *ŻMT* 42, 152*.

³⁹ Por. *ConstApost* VI 14, 4, *ŻMT* 42, 152*.

⁴⁰ Por. *ConstApost* VI 14, 5, *ŻMT* 42, 152*.

⁴¹ Por. *ConstApost* VI 15, 1, *ŻMT* 42, 152*.

Nie przyjmujcie chrztu od bezbożnych ani przez przyjęcie powtórnego chrztu nie unieważniajcie tego, którego wam udzielili święci. Jak bowiem jeden jest Bóg, jeden Chrystus i jeden Paraklet oraz jedna śmierć Pana w ciele, tak samo ma być jeden chrzest udzielony przez zanurzenie w tej śmierci. Przyjmujący splamienie z rąk bezbożnych będą wraz z nimi potępieni⁴².

Kwestii chrztu heretyków poświęcono kilka kanonów w zbiorze zatytułowanym *Kanony apostołskie* znajdującym się w VIII księdze *Konstytucji*⁴³: „Biskupa lub prezbitera, którzy uznają chrzest lub ofiarę heretyków, nakazujemy złożyć z urzędu. «Jakaż jest bowiem wspólnota Chrystusa z Beliarem? Albo wierzącego z niewierzącymi?»⁴⁴.

W tym miejscu należy wskazać na nauczanie synodów Kościoła starożytnego, które już wcześniej podejmowały problematykę ważności chrztu udzielanego przez heretyków⁴⁵. W szczególny sposób dotyczyło to terenów Afryki Prokonsularnej i Azji Mniejszej. Pierwsze synody poświęcone tej kwestii zwołano w Kartaginie (220), w Ikonium w Azji Mniejszej (230-235) oraz Synnadle (ok. 235)⁴⁶. Kolejne synody poświęcone tej sprawie miały miejsce w połowie III wieku w Kartaginie (251; 255; 256) oraz Rzymie (255/256; 348; 378; 385)⁴⁷. Praktyka ponownego chrztu została zakazana w *Konstytucjach apostołskich*: „Biskup lub prezbiter, który ponownie chrzci kogoś, kto przyjął chrzest „zgodnie z prawdą” albo nie chrzci ponownie splamionego przez bezbożnych, zostanie złożony z urzędu jako ten, który drwi z krzyża i ze śmierci Pana i nie odróżnia kapłanów prawdziwych od fałszywych⁴⁸. Podobnie duchowni, którzy udzielali chrztu, nie używając formuły trynitarniej, mieli ponieść właściwą karę: „Jeśli biskup lub prezbiter wbrew słowom Pana nie chrzci w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego, ale w imię trzech „nie mających początku”, trzech Synów lub trzech parakletów, zostanie złożony z urzędu⁴⁹. Podczas chrztu duchowni mieli dokonywać trzech zanurzeń:

⁴² *ConstApost* VI 15, 2, *ŻMT* 42, 153*.

⁴³ Zob. M. Kielling, *Katechumenat i chrzest na podstawie Konstytucji Apostołskich*, *VoxP* 52/1 (2008) 450-452.

⁴⁴ *Kanony apostołskie* VIII 47, 46, *ŻMT* 42, 283.

⁴⁵ Zob. M. Kielling, *Chrzest w teologicznej refleksji ojców Kościoła*, red. P. Wygralak, *Teologia Patrystyczna* 13, 121-135.

⁴⁶ Por. *Acta synodalia ab anno 50 ad annum 381*, oprac. A. Baron – H. Pietras, *ŻMT* 37 – Synodi et collectiones legum I/1, Kraków 2006, 4.

⁴⁷ Zob. Kielling, *Chrzest w nauczaniu synodów Kościoła starożytnego*, s.122-127.

⁴⁸ *ConstApost* VIII 47, 47, *ŻMT* 42, 283*.

⁴⁹ *ConstApost* VIII 47, 49, *ŻMT* 42, 284*.

Jeśli biskup lub prezbiter nie stosuje trzech zanurzeń przy jednym wtajemniczeniu, ale tylko jedno zanurzenie w śmierć Pana, zostanie złożony z urzędu. Pan bowiem nie powiedział: «Udzielajcie chrztu zanurzającego w moją śmierć», lecz: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego⁵⁰.

Kanon ten można odnieść do nauczania Soboru Konstantynopolińskiego I (381), który w kanonie siódmym mówi o tym, jak należy przyjmować pozyskanych do wiary katolickiej:

Tych, którzy przychodzą do wiary ortodoksyjnej i uciekają od herezji, przyjmujemy według następującego porządku i sposobu. Arianie, macedonianie, sabatianie, nowacjanie, którzy nazywają siebie katharami [czyli czystymi] i aristerami [«lewymi»]. Kwadrodecymianie czy tetardyci i apolinaryści mają być przyjmowani, jeśli złożą pisemne oświadczenie, w którym wyrzekną się każdej herezji, która jest niezgodna z nauką świętego Kościoła Bożego, powszechnego i apostolskiego. Naznaczamy ich znakiem krzyża namaszczając Krzyżem świętym czoło, oczy, nozdrza, usta i uszy czyniąc znak krzyża mówimy: Znak daru Ducha Świętego⁵¹.

Inne procedury obowiązywały eunomian, którzy byli ochrzczeni poprzez jedno zanurzenie w wodzie, montanistów, którzy nazywani byli Frygami, sabelian oraz wszystkich pozostałych heretyków, a ponieważ było ich wielu, szczególnie tych przybywających z kraju Galatów. Jeśli chcieli przyjąć wiarę, to należało ich przyjąć tak jak Hellenów, czyli jakby byli poganami. Kanon podaje dokładny sposób:

Pierwszego dnia czynimy ich chrześcijanami [czyli naznaczamy znakiem Krzyża] a drugiego dnia katechumenami, następnie, trzeciego dnia, egzorcyzmujemy ich przez trzykrotne tchnienie na twarz i uszy. Potem zaś nauczamy ich i każemy im przez dłuższy czas przychodzić do kościoła, aby słuchali Pisma świętego, dopiero potem udzielamy im chrztu⁵².

Zatem nie wolno było przyjmować chrztu od bezbożnych, jak również przyjmować powtórnego sakramentu wtajemniczenia chrześcijańskiego. W opinii *Konstytucji* duchowni heretycy nie są kapłanami, ponieważ odrzucili „wiedzę” i dlatego zostali pozbawieni kapłaństwa. Wierni natomiast przez nich ochrzczeni nie zostali wtajemniczeni, lecz splamieni. Nie otrzy-

⁵⁰ *ConstApost* VIII 47, 50, *ŻMT* 42, 284*.

⁵¹ *Sobór Konstantynopoliński I*, kan. 7, *ŻMT* 24, 94-95*.

⁵² *Sobór Konstantynopoliński I*, kan. 7, *ŻMT* 24, 95*.

mali oni również odpuszczenia grzechów, ponieważ zostali spętani w niewolę bezbożności⁵³. Ponadto ci, którzy dokonują powtórnego chrztu według autora ponownie krzyżują Pana, drwią z Niego i szydzą, znieważając Ducha i dopuszczając się bezbożności⁵⁴. Należy podkreślić, że *Konstytucje apostołskie* potępiają tych, którzy nie chcą się ochrzcić z powodu pogardy dla chrztu lub odkładają chrzest na moment śmierci. Ponadto w dziele znajduje się zachęta do chrztu niemowląt oraz do katolickiego wychowania dzieci⁵⁵.

Do praktycznych wskazówek należy także zaliczyć nauczanie na temat ksiąg apokryficznych:

Nie przyjmujcie ksiąg publikowanych przez bezbożnych pod naszymi imionami. Nie imionom apostołów bowiem należy ufać, lecz naturze rzeczy i prawdziwej myśli. Wiemy, że zwolennicy Szymona i Kleobiosa ułożyli zatrute pisma podpisując je imieniem Chrystusa i Jego uczniów i rozpowszechniają je, aby oszukać was, którzy miłujecie Chrystusa i jesteście Jego sługami⁵⁶.

Autor dzieła wyraża przekonanie, że tak jak w czasach Starego Testamentu postawały dzieła apokryficzne, tak obecnie heretycy tworzą pisma, atakując w nich „akt stworzenia, małżeństwo, opatrność, płodzenie dzieci, Prawo i proroków”⁵⁷. Podpisują się oni barbarzyńskimi imionami, które w opinii naszego autora są imionami demonów. Dlatego należy się strzec nauki heretyków, aby nie ponieść takiej samej kary jak oni⁵⁸.

Konstytucje apostołskie ponadto przestrzegają przed wszelkimi relacjami z heretykami, którzy, jak należy zauważyć, nie chcą się nawrócić:

Bezbożnych heretyków, którzy nie chcą się nawrócić, oddalajcie i trzymajcie ich z daleka od wiernych, wyłączajcie ich oficjalnie z Kościoła Bożego, nie pozwalajcie wiernym spotykać się, rozmawiać i modlić z nimi. Oni bowiem są wrogami Kościoła i spisują przeciw niemu, niszczą owczarnię i hańbią dziedzictwo, wydają się mądrzy, a są do gruntu źli [...]. Bezbożność ich jest większa niż Żydów i pogan. Oni bluźnią Bogu, który jest ponad wszystkim, depreczą Jego Syna i gardzą nauką Ducha, wypierają się nauki Bożej albo obłudnie udają, że jej nie przyjmują, aby znieważać Boga i oszukać tych, którzy do nich przychodzą; znieważają Pismo Święte, nie wiedzą, czym jest spr-

⁵³ Por. *ConstApost* VI 15, 2-3, *ŻMT* 42, 153*.

⁵⁴ Por. *ConstApost* VI 15, 4, *ŻMT* 42, 153*.

⁵⁵ Por. *ConstApost* VI 15, 5-7, *ŻMT* 42, 153-154*.

⁵⁶ *ConstApost* VI 16, 1-2, *ŻMT* 42, 154*.

⁵⁷ Por. *ConstApost* VI 16, 3, *ŻMT* 42, 154*.

⁵⁸ Por. *ConstApost* VI 16, 4, *ŻMT* 42, 154*.

wiedliwość, pustoszą Kościół Boży jak małe lisy winnicę i stają się działem lisów⁵⁹.

Dlatego też należy unikać kontaktów z heretykami, ponieważ istnieje niebezpieczeństwo wpadnięcia w ich sidła. Autor *Konstytucji apostolskich* jest przekonany, że w jego czasach heretyków jest niewiele, ale z biegiem czasu, gdy przybliży się koniec świata, będzie ich jeszcze więcej:

[...] to ich miał na myśli Pan, gdy mówił: „Czy Syn człowieczy znajdzie wiarę na ziemi, gdy przyjdzie?” oraz „Ponieważ wzmoże się nieprawość, oziębnie miłość wielu”, „przyjdą fałszywi mesjasze i fałszywi prorocy, i czynić będą znaki na niebie, aby w błąd wprowadzić, jeśli to możliwe nawet wybranych”. Ale Pan Bóg wyzwoli nas z ich błędu przez Jezusa Chrystusa, który jest naszą nadzieją⁶⁰.

Gwarantem prawowiernej i uzdrawiającej nauki oraz umocnieniem jest nauczanie, jak również autorytet Piotra i apostołów, którzy pozostawili kapłanom niezachwianą katolicką naukę. Zachowanie jej należy do najważniejszych zadań Kościoła i jest narzędziem rozróżniania między ortodoksją a herezją.

Konstytucje apostolskie stoją na stanowisku, że należy zachowywać nauczanie Prawa i proroków, ponieważ jest ono dobre i święte. Nie należy ich lekceważyć, ponieważ sam Zbawiciel zachęcał do zachowywania Prawa, kiedy to uzdrowił jednego trędowatego, a potem dziewięciu innych, powiedział do niego: „Idź i pokaż się arcykapłanowi, i złóż ofiarę, którą przepisał Mojżesz na świadectwo dla nich” (Mt 8,4). Chrystus nie zniósł prawa, ale je wypełnił, zgodnie ze słowami: „Ani jedna jota, ani jedna kreska nie zmieni się w Prawie, aż się wszystko spełni (Mt 5,18)⁶¹. Dla autora *Konstytucji* potwierdzeniem tego jest ewangeliczne wydarzenie przemienienia Pańskiego:

Przecież Mojżesz, który był jednocześnie prawodawcą, arcykapłanem, prorokiem i królem, oraz Eliasz, szczególnie żarliwy wśród proroków, byli obecni przy przemienieniu Pańskim na górze jako świadkowie Jego wcielenia i cierpień, jako przyjaciele i słudzy Chrystusa, a nie wrogowie i obcy. Dowodzi to, że Prawo, podobnie jak prorocy, jest dobre i święte⁶².

⁵⁹ *ConstApost* VI 18, 1-4, *ŻMT* 42, 156*.

⁶⁰ *ConstApost* VI 18, 8-9, *ŻMT* 42, 156*.

⁶¹ Por. *ConstApost* VIII 19, 3, *ŻMT* 42, 158*.

⁶² *ConstApost* VII 19, 4, *ŻMT* 42, 158*.

Prawem jest dekalog, który został proklamowany przez Boga. Jest to prawo sprawiedliwe i święte, ponieważ stanowi wyroki zgodne z naturą. Ono nikogo nie zniewala, ale odwołuje się do wolnej woli człowieka⁶³. Dlatego wierzący w Chrystusa są pod działaniem łaski, a nie w niewoli prawa. Wierzymy w jednego Boga bez przymusu, ponieważ czynimy to mocą rozumu i okazujemy Mu posłuszeństwo⁶⁴. Chrystus nie zniósł prawa naturalnego, ale je wzmocnił. Przykładem tego może być przykazanie wzajemnej miłości oraz zalecenie miłości nieprzyjaciół, jak również działalność Jezusa, podczas której znosi on więzy dawnego prawa i ustanawia nowe. Interesująca jest uwaga znajdująca się w tekście *Konstytucji*, że prawo sprawiedliwości zostało ujawnione również przez Rzymian. Bóg natomiast z powodu bezbożności Żydów względem Chrystusa ustanowił ich poddanymi i jeńcami⁶⁵. Dlatego autor zachęca do przestrzegania Ewangelii, Prawa i proroków:

Pójdźmy więc za Chrystusem i przyjmijmy dziedzictwo błogosławieństw, przez Ewangelię przyłączmy się do Prawa i proroków, unikajmy zwolenników politeizmu i tych, którzy zamordowali Chrystusa i proroków, oraz unikajmy bezbożnych i ateistycznych heretyków⁶⁶.

Konstytucje apostołskie przestrzegają przed jakimikolwiek heretykami, zalecając, aby trzymać się od nich z daleka, ponieważ pogardzają Prawem i prorokami oraz są wrogami wszechmogącego Boga. Ponadto godni są potępienia, gdyż nie wyznają Chrystusa jako Syna Bożego oraz zaprzeczają Jego narodzeniu w ciele i nie uznają zmartwychwstania. Dlatego zostaną oni potępieni „w ogniu” i poniosą karę za swoją bezbożność. Autor odnosi się w tym miejscu do herezji negujących realność wcielenia, bóstwo Jezusa Chrystusa, herezje typu monarchistycznego oraz grupy enkratyków⁶⁷.

5. Podsumowanie

Tematyka herezji w Kościele starożytnym jest zagadnieniem wieloaspektowym i szerokim. W ramach niniejszego opracowania ograniczyliśmy analizę tematu do jednego dzieła, jakim są *Konstytucje apostołskie*.

⁶³ Por. *ConstApost* VI 20, 1-5, *ŻMT* 42, 158*.

⁶⁴ Pot. *ConstApost* VIII 21, *ŻMT* 42, 160-161*.

⁶⁵ Por. *ConstApost* VI 23-25, *ŻMT* 42, 162-165*.

⁶⁶ *ConstApost* VI 25, 1, *ŻMT* 42, 165*.

⁶⁷ Por. *ConstApost* VI 26, 1-3, *ŻMT*, 42, 166*.

Reasumując, należy stwierdzić, że według autora powstałego pod koniec IV wieku dzieła genezę wszelkich herezji jest działanie i zazdrość szatana. Dlatego jako ojciec kłamstwa wzbudził herezje i zaraził nimi ludzi, kierując swoją nienawiść przeciwko świętemu Kościołowi. Początki herezji spotykamy w Starym Testamencie, gdzie odrzucano nauczanie Prawa i proroków. Konsekwencją były kary, których doświadczali ci, którzy odstępowali od Boga. Pierwszym herezjarchą w chrześcijaństwie natomiast jest Szymon Mag, którego można nazwać protoplastą późniejszych herezji. Od niego wzięły początek inne herezje w Kościele.

Konstytucje apostolskie określają herezje jako bluźnierstwo i bezbożność skierowaną przeciwko wszechmogącemu Bogu. Heretycy określani są jako fałszywi Chrystusi, fałszywi prorocy, deprawatorzy oraz ludzie, których dotknęła choroba złej woli. Dlatego nie ma innej metody walki z heretykami, jak wyłączenie ich ze wspólnoty Kościoła. Na uwagę zasługuje związek *Konstytucji apostolskich* z apokryficznym dziełem *Acta Petri*. Historia, w której Piotr Apostoł odnosi zwycięstwo nad Szymonem, potwierdza jego autorytet i ortodoksyjność biskupa Rzymu. Ważnym motywem przeplatającym się przez omawiane dzieło jest autorytet nauczania apostolskiego oraz wskazywanie na wierność regułom wiary. We wskazówkach praktycznych odnoszących się do życia chrześcijańskiego można znaleźć zarówno nauczanie doktrynalne, jak i moralne. Fundamentem życia chrześcijańskiego jest wiara w jednego Boga, w Trójcy jedynego oraz zachowywanie tradycji Kościoła. Wierność Piotrowi, jego następcom i kapłanom jest zatem gwarantem zachowania prawowierności. Spośród innych wskazań należy zwrócić uwagę na zakaz chrztu udzielanego przez heretyków, zakaz wszelkich spotkań i kontaktów z nimi oraz zakaz czytania pism heretyckich. *Konstytucje* podkreślają również rolę katolickiego wychowania w rodzinach oraz wyłączenie heretyków ze wspólnoty Kościoła.

Geneza herezji i postawa wobec heretyków na podstawie *Konstytucji apostolskich*

(streszczenie)

Źródłem podstawowym powyższego opracowania jest tekst *Konstytucji apostolskich* (*Constitutiones Apostolorum*). Przedmiotem naszej analizy jest przede wszystkim VI księga tego dzieła zatytułowana *O schizmach i herezjach*. *Konstytucje apostolskie* stanowią kompilację wcześniejszych tekstów, jak: *Didaskalia*, *Didache*, *Traditio Apostolica*. Celem opracowania jest przedstawienie poglądów na temat genezy herezji oraz postawy wobec heretyków. Dzieło to składa się z ośmiu ksiąg i posiada przede wszystkim charakter prawnoliturgeiczny. Zawiera ono również wiele wskazówek o charakterze doktrynalnym i praktycznym, skierowanych do duchownych i świeckich. *Konstytucje*

apostolskie powstały w Antiochii ok. 380 roku. W tym czasie miasto to posiadało charakter wielokulturowy i przeżywało wielki rozwój, będąc silnym ośrodkiem kultury hellenistycznej, chrześcijańskiej i judaistycznej. Powyższy artykuł został poprzedzony wprowadzeniem i składa się z trzech części. W pierwszej części przedstawiono genezę herezji w Starym Testamencie. W drugiej części ukazano początki herezji w chrześcijaństwie. W trzeciej części natomiast zaprezentowano praktyczne wskazówki dotyczące postawy i relacji chrześcijan wobec herezji i heretyków. Analiza tekstu prowadzi do konkluzji, że odrzucenie Prawa i proroków, nauczania apostolskiego oraz prawowiernej doktryny Kościoła prowadzi do herezji. *Konstytucje apostolskie* podkreślają szczególnie autorytet św. Piotra jako biskupa Rzymu i nauczyciela wiary oraz apostolskość doktryny chrześcijańskiej.

Słowa kluczowe: *Konstytucje apostolskie*; herezja; geneza herezji; heretycy; Kościół starożytny

The Genesis of Heresy and the Attitude towards Heretics on the Basis of The Apostolic Constitutions

(summary)

The basic source of the analysis is the text of The Apostolic Constitutions. The main object of the analysis is for the most part Book 8 entitled: About Schisms and heresis. The Apostolic Constitutions form a compilation of former texts such as: *Didaskalia*, *Didache*, *Traditio Apostolica*. The aim of the study is the presentations of different views on the genesis of heresy and different attitudes towards heretics. The collection consists of eight books and has both a legal and liturgical character. It is also rich in doctrinal (theological) guidance. Moreover, it contains practical guidelines aimed at the clergymen and laity. The Apostolic Constitutions were written in Antakaya about year 380. At that time the city was highly multi-cultural and thrived being a centre of the three cultures: Hellenic, Christian and Jewish. The paper consists of three parts followed by an introduction. In the first part the genesis of heresy in the Old Testament is described. The second part describes the origins of heresy in Christianity. The third part is devoted to practical guidelines relating to the Christians' attitudes toward a heretics and their relations. The analysis of the text leads to the conclusion that rejecting the Law and the teaching of prophets and Apostoles as well as orthodox doctrine of Church results in heresy. The Apostolic Constitutions underline the distinctive authority of Saint Peter as a bishop of Rome and the preacher of the faith, as well as the apostolic character of the Christian doctrine.

Translated by Sandra Magnuszewska

Keywords: *The Apostolic Constitutions*; heresy; genesis of heresy; heretics; the Ancient Church

Bibliografia

Źródła

Podstawowe

Constitutiones Apostolorum, tł. S. Kalinkowski, oprac. A. Baron – H. Pietras: *Konstytucje Apostolskie*, ŻMT 42 – Synodes et Collectiones Legum 2, Kraków 2007 (tekst grecki według: *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, t. 1, red. F.X. Funka, Paderbornae 1905, 1-595).

Uzupełniające

Acta synodalia ab anno 50 ad annum 381, oprac. A. Baron – H. Pietras, ŻMT 37 – Synodi et collectiones legum I/1, Kraków 2006.

Acta Petri, w: *Text, Übersetzung und Kommentar zu den Actus Vercellenses, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, red. M. Döhler, TU 171, Berlin – Boston 2018.

Augustinus, *De haeresibus*, PL 42, 21-50, red. R. Vander Plaetse – C. Beukers, CCL 46, Turnholti 1969, 266-345.

Epiphanius, *Panarion*, 1-33, red. K. Holl, GCS 25, Leipzig 1915, 162-464, tł. M. Gilski: Epifaniusz z Salaminy, *Panarion. Herezje 1-33. Tekst grecki i polski*, Kraków 2015, 34-64.

Filastrus Brixiensis, *Diversarum hereseon liber*, PL 12, 1111-1301, *Diuersarum hereseon liber*, red. F. Heylen – G. Banterle, *Scriptores circa Ambrosium* 2, Milano – Roma 1991.

Isidorus Hispalensis, *De haeresibus liber*, red. A.C. Vega, PLS 4, Paris 1970, 1815-1820, tł. M. Cholewa: Świętego Izydora, biskupa Sewilli, *Księga o herezjach*, WST 6 (1993) 59-81.

Joannes Damascenus, *De haeresibus*, red. B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, t. 5, Berlin 1980, tł. A. Zhyrkova: Jan Damasceński, *O herezjach*, w: *Jan Damasceński, Dialektyka albo rozdziały filozoficzne. O herezjach*, ŻMT 59, Kraków 2011, 105-139.

Sobór Konstantynopoliński I (381), w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 1, oprac. A. Baron – H. Pietras, Kraków 2005, ŻMT 24, 69-95*.

Theodoretus Cyrensis, *Haereticarum fabularum compendium*, PG 83, 335-556, Teodoret z Cyru, *O herezjach*, tł. P.M. Szewczyk, ŻMT, Kraków 2016.

Vincentius Lerinensis, *Commonitorium*, PL 50, 637-686, tł. J. Stahr: Wincenty z Lerynu, *Pamiętniki*, POK 8, Poznań 1928.

Opracowania

- Baron A., *Modele biskupa propagowane w Antiochii w czasach Jana Chryzostoma. Refleksja nad drugą księgą Konstytucji apostołskich na tle kanonów synodu antiocheńskiego 341 roku*, w: *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, red. N. Widok, Opolska Biblioteka Teologiczna 105, Opole 2008, 13-15.
- Czyżewski B., *Diakoni i diakonise według Konstytucji apostołskich*, StudGn 23 (2009) 79-94.
- Czyżewski B., *Herezje wczesnochrześcijańskie – zagadnienia wprowadzające*, VoxP 68 (2017) 7-20.
- Fiedrowicz M., *Teologia Ojców Kościoła. Podstawy wczesnochrześcijańskiej refleksji nad wiarą*, tł. W. Szymona, Kraków 2009, 381-453.
- Gilski M., *Epifaniusz z Salaminy i jego „Panarion”*, w: *Epifaniusz z Salaminy, Panarion. Herezje 1-33. Tekst grecki i polski*, tł. M. Gilski, oprac. A. Baron, Kraków 2015, 5-20.
- Kieling M., *Obraz życia chrześcijan w środowiskach wielkomiejskich na przełomie I-IV wieku na podstawie wybranych dzieł inspiracją dla duszpasterstwa parafialnego*, w: *Rola i miejsce wspólnoty parafialnej w życiu społecznym*, red. E. Robek, Kalisz 2012, 93-107.
- Kieling M., *Katechumenat i chrzest na podstawie Konstytucji apostołskich*, VoxP 52/1 (2008) 450-452.
- Kieling M., *Chrzest w nauczaniu synodów Kościoła starożytnego*, TPatr 13 (2016) 121-135.
- Kieling M., *Wiara katolicka i stosunek do heretyków na podstawie XV księgi Kodeksu Teodozjusza w latach 325-395*, w: *Opuscula dedicata. Spiritus sanctus et ecclesia. Opuscula Bogdano Częsz septuagenario dedicata*, Poznań 2015, 21-31.
- Ławreszczuk M., *Nabożeństwa chrześcijańskie w IV w. na podstawie Konstytucji apostołskich*, „Elpis” 25-26 (2012) 133-153.
- Myszor W., *Herezja w okresie patrystycznym*, EK VI 752-754.
- Myszor W., *Herezje*, w: *Katolicyzm A-Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1982, 131-134.
- Naumowicz J., *Kalendarz w Konstytucjach apostołskich*, VoxP 27 (2007) t. 50-51, 319-330.
- Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, oprac. M. Starowieyski – W. Stawiszyński, Poznań 2019.
- Stachura M., *Heretycy, schizmatycy i manichejczycy wobec Cesarstwa Rzymskiego (lata 324-428, wschodnia część Imperium)*, Kraków 2000.
- Szram M., *Geneza herezji wczesnochrześcijańskich w ujęciu Filastrusza z Brescii*, VoxP 36 (2016) t. 65, 631-651.
- Widok N., *Ortodoksja, herezja, schizma – wyjaśnienie pojęć*, w: *Ortodoksja, herezja, schizma w Kościele starożytnym*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki – P. Szczur – M. Szram – M. Wysocki – M. Ziółkowska, Lublin 2012, 15-34.
- Zgraja B., *Ideal chrześcijanina w świetle konstytucji apostołskich*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2015) 191-213.

- Steimer B., *Apostolische Konstitutionen*, w: *Lexicon der antiken christlichen Literatur*, red. S. Döpp – W. Geerlings, Freiburg – Basel – Wien 1998, 46-47.
- Żelazny J., *Biskup ojcem. Zarys eklezjologii syryjskiej na podstawie Konstytucji apostołskich*, Kraków 2006.
- Żelazny J., *Kościół domem a biskup ojcem w świetle Konstytucji apostołskich i innych pism syryjskich od I do V w.*, „*Verbum Vitae*” 20 (2012) 223-236.

